

Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybiniai sinonimai (darybiniai variantai)

Danguolė GAUDINSKAITĖ
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *darinys, darybiniai sinonimai, darybiniai variantai, darybos kategorija, sinonimų eilė.*

Įvadas

Asmenys gali būti pavadinami paprastais žodžiais, kai „dalykas įvardijamas tiesiai, be ryšio su kitu dalyku“, tokių žodžių „kamienas darybiškai neskaidomas“ (LKG I 251), ir dariniais, kurie sudaromi 4 pagrindiniais ir mišriuoju¹ lietuvių kalbos žodžių darybos būdais. Tyrimui pasirinkti sinonimiški bendrašakniai asmenis pavadinantys dariniai, kurių pamatinis žodis (vienas iš jų) – vardažodis. Analizuojamų asmenų pavadinimus reiškiančių darinių darybos reikšmė apibendrintai galėtų būti nusakoma taip: „asmuo, turintis tam tikrą vardažodinę ypatybę“, „pasižymintis tam tikra vardažodine ypatybe“. Kiekvienos darybos kategorijos viduje būna bendrašaknių sinonimų – darinių, turinčių artimą ar tapačią leksinę reikšmę, bet priklausančių skirtingiems darybos tipams. Sinonimiškai santykiauti gali skirtingų priesagų vediniai (*gudruolis, gudreiva*), skirtingų priešdėlių vediniai (*pagauti, sugauti*) arba apskritai skirtingų darybos būdų dariniai: priešdėlių ir priesagų vediniai (*apygeris, pogeris, gerokas*), priesagų ir galūnių vediniai (*snaudalius, snūda*), priesagų vediniai ir dūriniai (*arklėkas, arkliapalaikis*) ir pan. (Ž u p e r k a 2012, 38; V a s k e l i e n ė 2000, 21). Tokie bendrašakniai dariniai, turintys tą pačią darybos reikšmę, tapačią ar labai panašią leksinę reikšmę ir sudaryti su skirtingais darybos formantais, yra darybiniai sinonimai (toliau – DS). Nuo DS skirtini darybiniai variantai (toliau – DV), t. y. to paties darybos tipo ir tuos pačius pamatinius žodžius turintys dariniai, besiskiriantys šalutinėmis darybos priemonėmis (V a s k e l i e n ė 2013). Pasakytina, kad LKG I, DLKG vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais laikomi dariniai sudaromi svarbiausiais – priesaginės ir galūninės – darybos būdais (plg. LKG I 253, 340; DLKG 87, 113). Dažnai jiems

¹ Lietuvių kalboje, be keturių pagrindinių žodžių darybos būdų, egzistuoja du mišrieji darybos būdai: priešdėlių-priesagų ir dūrybos-priesagų. Straipsniui aktualus priešdėlių-priesagų mišrusis darybos būdas (apie mišrųjį darybos būdą plačiau žr. U r b u t i s 2009, 107, 333–342, dar žr. K e i n y s 1999, 22–23; LKG I 591).

sinonimiški (ar variantiški) būna ir kitų darybos būdų dariniai. Formuojama tyrimo **problema** – tradiciškai suvokiama vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų samprata išplečiama, nes netikslinga nuo priesagų ir galūnių vedinių atskirti jiems sinonimiškus (tapačią ar labai panašią leksinę reikšmę turinčius bendrašaknius (turinčius tą patį pamatinį žodį arba vieną iš jų) priešdėlių vedinius, dūrinius arba mišriosios darybos darinius. Straipsnio **objektas** – *LKŽe*, *LKŽ* rasti vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai ir jiems labai artimi dariniai². Straipsnio **tikslas** – aptarti sinonimiškus bendrašaknius vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimus ir į juos panašius darinius darybos, semantikos, vartosenos aspektais. Tikslui pasiekti iškelti tokie **uždaviniai**: iš *LKŽe*, *LKŽ* išrinkti vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimams skirtinus (ir jiems artimus, panašius) darinius ir juos darybiškai išanalizuoti; atskirti DS nuo DV ir sudaryti DS (DV) eiles; DS (DV) suskirstyti į semantines grupes; aptarti gausesnių grupių darinių vartoseną: DS (DV) eilių narių ieškoti *DLKT*, žiūrint, kaip dažnai dariniai vartojami (ar nevartojami), ar aptinkama jų vartosenos pavyzdžių internetinės paieškos tinkle *Google*, tikrinti, ar dariniai įtraukti į *BŽ*, *BŽa*, *DLKŽ*. Tiriant vartoseną aktualu parodyti norminamąjį kalbos poveikį, kuriam atskleisti panaudoti *DLKŽ*, *BŽa*, rašomas *BŽ* – t. y. norminamieji leidiniai, atspindintys taisyklingą bendrinės kalbos žodžių vartoseną. Tyrimui taikyti darybinės, semantinės analizės, skaičiavimo, substitucijos **metodai**. DS (DV) iliustraciniai pavyzdžiai analizuojami aprašomuoju metodu.

1. Darybos kategorijos, darybiniai sinonimai, darybiniai variantai

Lietuvių kalboje asmenų pavadinimai paprastai sudaromi iš veiksmazodžių ir iš vardažodžių. Vardažodinių asmenų pavadinimų galima rasti penkiose daiktavardžių darybos kategorijose: vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, asmenų pavadinimų pagal profesiją, pavadinimų pagal kilmę bei priklausymą (asmenų pavadinimų pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą; vaikų pavadinimų pagal jų tėvus), pavadinimų pagal lyties skirtumą, kuopinių pavadinimų (žr. *LKG* I 1965; *DLKG* 2006; *Urbutis* 2009).

DS esama visose darybos kategorijose (apie juos daugiau žr. *Palionis* 1999; *Pikčilingis* 1969; 1988; *Vaskelienė* 2000; 2013; *Župerka* 2012). Neretai į DS eiles įeina ir DV – dariniai, kurie skiriasi kokia nors šalutine darybos priemone – šaknies balsiu arriebalsiu, priešdėlio variavimu, jungiamuoju balsiu ir pan. (apie (darybinius) variantus žr. *Miliūnaitė* 2009, 140–143; *Vaskelienė* 2000, 10–13; *Vaskelienė* 2013, 208–210; *Župerka* 1997, 28–29; *Župerka* 2012, 29–30). Pavyzdžiui, DS eilę sudaro vardažodinės ypatybės turėtojų darybos kategorijai skirtini galūnės *-as* ir skirtingų priesagų (*-ėlė*, *-ybė*, *-yklė*, *-inis*, *-ysta*, *-ystė*) vediniai *baugas* ‘baidyklė, vaiduoklis’ – *baugėlė* ‘baidyklė’ – *baugybė* ‘baisybė’ – *baugyklė* ‘vaiduoklis, šmėkla’ – *1 bauginis* ‘baubas, vaiduoklis’ – *baugysta* ‘baugystė’ – *baugystė* ‘vaiduoklis, šmėkla’. Šie

² Dariniai rinkti iš *LKŽ*, taip pat vykdant paiešką *LKŽe*, nes rasta keletas DS (DV), kurie pateikti tik viename iš minėtų šaltinių.

dariniai turi tokią pat darybos reikšmę, labai panašią leksinę reikšmę, su skirtingomis priesagomis ir galūne išvesti iš būdvardžio *baugus*, *-i*. DS yra priesagų *-ulis*, *-uolis* vediniai 2 *apskritulis*, *-ė* ‘kas apskritas, apskritaveidis’ – *apskrituolis*, *-ė* 1 ‘apskritaveidis’ ir dūriniai *apskritaveidis*, *-ė* ‘apskrito veido žmogus’ / *apskritveidis*, *-ė* ‘apskritaveidis’. Aptariamie dariniai skirtingais darybos būdais išvesti iš būdvardžio *apskritas*, *-a* (dūriniai iš *apskritas*, *veidas*), turi tapačią leksinę reikšmę, pavadina asmenis pagal tą pačią vardažodinę ypatybę. O į šią DS eilę įeinantys dūriniai *apskritaveidis* / *apskritveidis* yra jungiamuoju balsiu besiskiriantys DV.

Lietuvių kalboje gausu vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų. Pasakytina, kad Saulius Ambrazas *LKG I* (1965), *DLKG* (2006) ir kt. nurodomą vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategoriją vadina ypatybės turėtojų pavadinimais (žr. *A m b r a z a s* 2000, 113–191). Jis teigia, kad istoriniu požiūriu tikslinga būtų priskirti ir kartu aptarti kitas artimas semantines vedinių grupes – asmenų pavadinimus pagal profesiją, asmenų pavadinimus pagal kilmę ir priklausymą, kurie dar smulkiau skirstomi į asmenų pavadinimus pagal jų kilimo ir gyvenamąją vietą ir pan. Stasys Keinys, kalbėdamas apie daiktavardžių darybą (*K e i n y s* 1999, 46–47), skiria vardažodinės ypatybės turėtojų ir profesinių asmenų pavadinimų darybos skyrių, kurį sudaro vediniai, pavadinantys asmenis pagal su pamatiniu vardažodžiu susijusį užsiėmimą ar šiaip kokią iš jo kylančią ypatybę. Nors, kaip matyti, yra ir kitokių vardažodinių asmenis pavadinančių darinių skirstymo būdų, straipsnyje vadovaujamas *LKG I* (1965), *DLKG* (2006), Vinco Urbučio (2009) pateikta darybos kategorijų klasifikacija. Apibendrinant galima būtų sakyti, kad vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais (*nomina attributiva*) laikomi daiktavardžiai, su priesagomis ar galūnėmis padaryti iš būdvardžių, daiktavardžių ir, daug rečiau, skaitvardžių ar kitų vardažodžiams artimų žodžių ir žymintys asmenį, gyvą būtybę pagal kurią nors būdingą ypatybę (*LKG I* 340; plg. *DLKG* 113).

Kaip minėta, straipsnyje vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų samprata suvokiama plačiau. Pagal dariniui suteikiamus iš pamatinių žodžių kylančius požymius, darybos ir leksinės reikšmės prie tradicinių darybos kategorijų priesagų ir galūnių vedinių prislėti ir į juos panašūs priešdėlių vediniai, mišriosios (priešdėlių-priesagų) darybos dariniai bei dūriniai. Daiktavardžių daryba su priešdėliais yra vienas iš svarbiausių dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžių darybos būdų, nors pagal vedinių skaičių ji užima pačią paskutinę vietą (*LKG I* 423). Skirtingų priešdėlių vediniai gali žymėti asmenį, „kuris yra kam tolimesnis ar netikras giminė, šiaip taip atstoja pagrindiniu žodžiu pasakytą asmenį arba (naujadaruose) yra žemesnės padėties, eina žemesnes pareigas, negu pagrindiniu žodžiu pasakytas asmuo“ (apie priešdėlį *pa-*) (*LKG I* 424); viršesnis „už tą, kuris pasakytas pagrindiniu daiktavardžiu“ (apie priešdėlį *ant-*) (*LKG I* 427); „netikras, antrinis giminaitis“ (apie priešdėlį *i-*) (*LKG I* 429); netikri vaikai (apie priešdėlį *po-*) (*LKG I* 431); antrinės giminystės asmuo (apie priešdėlį *iš-*) (*LKG I* 433) ir pan.

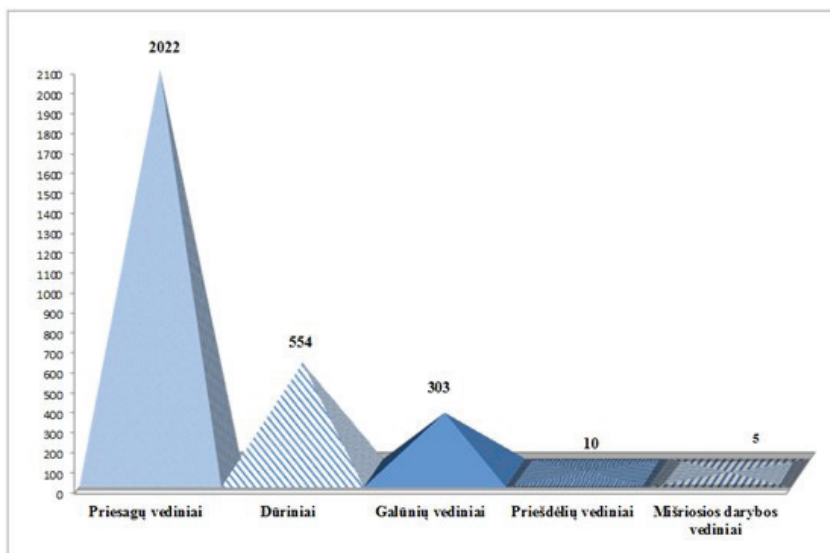
Sudurtiniai daiktavardžiai dabartinėje lietuvių kalbos daiktavardžių daryboje užima beveik tokią pat svarbią vietą kaip galūnių darybos daiktavardžiai. Tokio

daiktavardžio abu dėmenys turi savo leksinę reikšmę. Klasifikuojant sudurtinius daiktavardžius pagal reikšmę svarbus santykis tarp dėmenų reikšmių ir santykis tarp darybos ir leksinės reikšmės (*LKG I 437*), tas pat pamatinis žodis. Į sudarytas DS (DV) eiles patenka dariniai, kurie išvesti iš to paties pamatinio žodžio, bendrašaknių sinonimiškų dūrinių vienas iš dėmenų (pirmas arba antras) yra tas pats vardažodis, darinių leksinė reikšmė tapati ar labai panaši. Akcentuojant vardažodinio dėmens svarbą, darinio labai panašią ar tapačią leksinę reikšmę, dūriniai su antruoju veiksmožodiniu dėmeniu, nors ir primena veiksmožodinių kategorijų darinius, galėtų būti prišlieti prie vardažodinės ypatybės turėtojų, pavyzdžiui, DS (DV) eilės *duoklininkas*, *-ė / duoklinykas*, *-ė – duokliadavys*, *-ė* (: *duoklė, duoti*) dūrinys *duokliadavys* sinonimiškas priesagų vediniams, nes jo vienas iš pamatinių žodžių yra daiktavardis *duoklė*, dariniai sudaryti skirtingais darybos būdais, juos sieja labai panaši leksinė reikšmė. Sudurtiniai daiktavardžiai, įeinantys į vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimams skirtinas DS (DV) eiles, gali būti trijų tipų: dariniai, kurių abu dėmenys vardažodiniai (*1 basis – 2 basiūs*, *-ė – basąkojis*, *-ė / baskojis*, *-ė* (: *basas, -a, koja*); *3 galvininkas*, *-ė / galvinykas*, *-ė 2 – 2 galvinys*, *-ė 1 – 2 galvočius*, *-ė 1 – 2 galvis*, *-ė – galvius*, *-ė 2 – pusantragalvis*, *-ė* (: *pusantras, -a, galva*)); dariniai, kurių pirmasis dėmuo vardažodinis (*1 kaulininkas 2 / kaulinykas – kaulgraužis* (: *kaulas, graužti*)); dariniai, kurių antrasis dėmuo vardažodinis (*liežuvininkas / liežuvinykas / liežuvninkas / liežuvnykas – kalaliežiuvis / 2 kalialiežiuvis* (: *liežuvis, kalti*)). „Vediniams sinonimiškų dūrinių reikšmė yra konkretesnė, apibrėžtesnė“ (*Ž u p e r k a 2012, 40*). Kartais sinonimijos santykiu būna susiję asmenis pavadinantys bendrašakniai priešdėlių vediniai ir dūriniai, pvz., *pavainikis* (‘ne santuokoje gimęs kūdikis’) ir *vainikanešis*, *-ė 2* (‘nesantuokinis vaikas, pavainikis’), neretai priešdėlių vediniai ir (arba) dūriniai pratęsia priesagų (ir galūnių) vedinių DS eiles, pvz., *naktininkas*, *-ė* (‘kas trunkosi naktimis, naktibalda’) / *naktinykas*, *-ė* (‘kas trunkosi naktimis, naktibalda’) – *nakteiva* (‘kas vaikšto naktimis, nakviša’) – *naktinyčia* (‘kas trunkosi naktimis, naktibalda’) – *panaktinīs*, *-ė* (‘kas vaikščioja naktimis, naktibalda’) – *išnakta* (‘kas naktimis valkiojasi, naktibalda’) – *naktilauža* (‘naktibalda 1’) – *naktabelda* (‘naktibalda 1’) / *naktibalda* (‘kas naktimis vaikščioja kur, nebūna namie, baldosi, trunkosi’) / *naktibilda* (‘naktibalda 1’) – *naktabraiža* (‘naktibraiža’) / *naktibraiža* (‘naktibalda 1’) / *naktabraižis*, *-ė* (‘naktibraiža’) – *naktadaužis*, *-ė* (‘naktibalda 1’) – *naktibauža* (‘naktibalda 1’) – *naktibraiška* (‘naktibraiža’) – *naktivalka* (‘naktibalda’) – *naktivoras* (‘kas trunkosi naktimis, naktibalda’) – *naktlaumis* (‘naktibalda 1’) – *naktomaušas* (‘kas trunkosi naktimis, naktibalda’) – *naktrėplis*, *-ė* (‘kas vaikščioja, šliaužioja naktimis’).

2. Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai

Straipsnyje aptariami vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategorijai priskirti vediniai ir jiems labai artimi kiti sinonimiški bendrašakniai dariniai. *LKŽe*, *LKŽ* rasti 2894 asmenis pavadinantys vardažodiniai dariniai, iš jų su-

darytos 704 DS (DV) eilės. Sudarant DS eiles yra svarbus ne visas daugiareikšmis žodis, o leksema (žr. V a s k e l i e n ė 2000, 24, 26), nes ne visomis reikšmėmis ir ne visuomet dariniai yra DS. Pavyzdžiui, vediniai 2 *gerklinis*, -ė 2 – *gerklys*, -ė 2 lekšine reikšme ‘kas mėgsta daug gerti, girtauti’ sudaro vieną DS eilę, o šie dariniai kita reikšme pavadina asmenį, kuris ‘pratęs smarkiai rėkti, bartis, keiktis’ ir įeina į kitą DS eilę *gerklininkas*, -ė – 2 *gerklinis*, -ė 1 – *gerklys*, -ė 1 – *gerklius* – *gerkločius* – *gerklonas*, -ė (darinių pamatinis žodis *gerklė*). Surinkta tiriamoji medžiaga rodo, kad į DS (DV) eiles, kuriose sinonimiškai ar variantiškai santykiauja tokią pat ar panašią reikšmę turintys dariniai, įeina visų darybos būdų dariniai: priesagų, galūnių, priešdėlių vediniai, mišriosios (priešdėlių-priesagų) darybos dariniai ir dūriniai. Didžiausią darinių dalį sudaro priesagų vediniai – 2022 dariniai, dūrinių yra 554, šiek tiek mažiau galūnių (303), priešdėlių vedinių (10) ir mišriosios (priešdėlių-priesagų) darybos darinių rasta 5 (žr. 1 pav.).

1 pav. Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos būdai

Didžioji vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darinių dalis remiasi daiktavardžiais, būdvardžiais – labai mažai, o iš skaitvardžių sudaryta vos keletas darinių. Pavyzdžiui, DS (DV) eilės nariai, priesagų ir galūnės vediniai, turintys lekšinę reikšmę³ ‘agurkų mėgėjas’, *agurkininkas*, -ė⁴ / *agurkinykas*, -ė – *agurkinis*, -ė – *agurkius*, -ė, išvesti iš daiktavardžio *agurkas*; priesagų vediniai *bepro-*

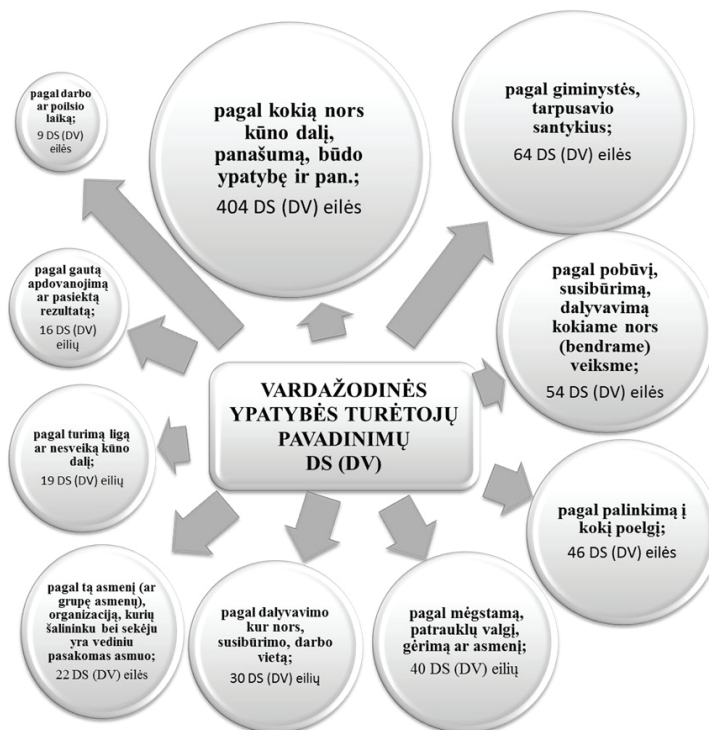
³ Aptariant darinius žodžių reikšmės pateikiamos iš *LKŽe* (ir / ar *LKŽ*, kai darinių atitinkamomis reikšmėmis nėra nurodyta *LKŽe*; tuomet nurodomas *LKŽ* tomas); darybos formantai paryškinti.

⁴ DV atskiriami pasviruoju brūkšniu, o DS – brūkšniu.

tėlis, -ė ‘kas be proto, kvailys’ – *beprotija* ‘kvailys’ – *beprotuitis*, -ė ‘kvailelis’ remiasi daiktavardžiu *beprotis*, -ė; leksine reikšme ‘antros klasės mokinys’ DS yra *antrokas*, -ė – *antraklasis*, -ė, priesagos vedinys *antrokas* išvestas iš skaitvardžio *antras*, -a (dūrinys *antraklasis* išvestas iš dviejų pamatinių žodžių *antras*, -a, *klasė*), o DS (DV) eilės leksine reikšme ‘kieno burna apskrita’ *apskritainis*, -ė – *apskritaburnis*, -ė / *apskritburnis*, -ė nariai yra priesagos -*ainis* vedinys (išvestas iš būdvardžio *apskritas*, -a) ir dūriniai (besiskiriantys jungiamuoju balsiu, remiasi pamatiniais žodžiais *apskritas*, -a, *burna*). Darinių vartosenos pavyzdžiai: 2 *agurkininkas*⁵, -ė 1. ‘agurkų augintojas ar pardavinėtojas’, 2. ‘agurkų mėgėjas’ <...> (Google). *Tas mūsų vaikas sūrininkas ir agurkininkas* Grž. (LKŽe). *Ne visi toki agurkiai, kap tu* Gs. (LKŽe). *Prisirinko antraklasių pažaisti iš.* (LKŽe). Šios mokyklinės priemonės puikiai tiks *antrokam* (Google). *Manai, rasi rodą su tokiu beprotėliu* Gs. (LKŽe). *Pasakyk tai savo beprotėliui, utėliniam valdovui, tebijo manęs* V. Krėv. (LKŽe). *Ką jūs, beprotučiai, tose marėse matyste!* Rdn. (LKŽe). *Apskritaburnis pailgaburnę vedė* Ds. (LKŽe). *Apskritainis visada atrodo riebus* Lkš. (LKŽe). *Vaikinas apskritburnis* LzP. (LKŽe). Norint vietoje vieno substituto pavartoti kitą, transformacija ne visada įmanoma (plg. A m b r a - s a s 1976, 48), nes kai kurie žodžiai gali atrodyti labai artimi pagal reikšmę, bet nebūti sinonimais (žr. А п р е с я н 1957, 87). Tik žinodami šių darinių vartojimo aplinką galime galūnės -*ius* vedinį *agurkius* pakeisti darybiniais sinonimais *agurkininkas* / *agurkininkas*, *agurkinis* ir pamatysime, kad sakinių prasmė nepasikeistų: *Ne visi toki agurkininkai, kap tu* arba *Ne visi toki agurkininkai, kap tu* arba *Ne visi toki agurkiniai, kap tu*. Šie vediniai gali lengvai pakeisti vienas kitą, nes „konkuruojančių kalbos vienetų centrą sudaro sinonimai, t. y. labai artimos reikšmės visų kalbos lygmenų vienetai“ (Ž u p e r k a 1995, 9). Darinys *agurkininkas* vartojamas kita reikšme ‘agurkų augintojas ar pardavinėtojas’ jau negalėtų būti sinonimu minėtos eilės nariams ir nepakeistų kitų darinių toje pačioje leksinėje aplinkoje.

Kaip asmenys yra pavadinami pagal tam tikrus vardažodinius požymius, ypatybės, atskleidžia surinkta tiriamoji medžiaga. Remiantis LKG I prie darybos formantų pateikiamomis darinių galimomis semantinėmis grupėmis (plg. LKG I 341–367), jos buvo praplėstos, papildytos naujomis grupėmis pagal rastų asmenų pavadinimų leksines reikšmes, pamatinius žodžius. Iš surinktų vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų ir jiems artimų darinių sudarytas DS (DV) eiles galima suskirstyti į tokias semantines grupes (žr. 2 pav.).

⁵ Atskleidžiant darinių vartoseną, aptariamieji dariniai pateikiami išplėstu šrifto stiliumi.

2 pav. Vardažodinės ypatingybės turėtojų pavadinimų DS (DV) semantinės grupės

2.1. Didžiausia vardažodinės ypatingybės turėtojų grupė, kurią sudaro 404 DS (DV) eilės, pavadina asmenis **pagal kokią nors kūno dalį, panašumą (1), būdo ypatingybę (2) ir pan.** Pamatinis žodis (žodžiai) yra susijęs su žmonių išvaizda, kūno dalimis, aprangos, charakterio požymiais.

(1) Pavyzdžiui, sudaryta DS (DV) eilių, kai tapačia (ar labai panašia leksine reikšme) sinonimiškai santykiauja trijų darybos būdų dariniai – priesagų, galūnių vediniai ir dūriniai. Barzdotas vyras gali būti pavadinamas 14 sinonimiškų bendrašaknių darinių (priesagų *-ainis, -ė, -yla / -ila, -ylis, -ė, -ylis, -ė, -očius, -ė, -otis, -ė, -(i)okas, -ė, -olė, -onas, -ė, -(i)ukas, -uolis, -ė, galūnės -(i)us* vediniais, dūriniais): *barzdainis* ‘barzdyla – *barzdyla* ‘žmogus su barzda’ / *barzdila* ‘žmogus su barzda’ – *barzdylis* ‘barzdyla’ – *barzdylis* ‘barzdyla’ – *barzdočius, -ė* ‘kas su barzda, barzdyla’ – *barzdotis, -ė* ‘kas su barzda’ – *barzdokas, -ė* ‘2 barzdočius’ – *barzdoelė* ‘2 barzdočius’ – *barzdonas* ‘kas su didele barzda’ – *barzdukas* ‘žmogus su barzda’ – *barzduolis, -ė* ‘kas su barzda, barzdotas’ – *barzdžius* ‘barzdyla’ – *velniabarzdis* ‘menk. barzdyla’ (vediniai remiasi daiktavardžiu *barzda*, dūrinio abu dėmenys vardažodiniai: *velnias, barzda*). Pavyzdžiui: *Buvo toks rusas barzdainis* Grg. (LKŽe). *Tas barzdyla, kurs savo barzdą želdina, ilgai neskuta J.* (LKŽe). *Susistoje šnekasi su kažkoku barzdila* Gs. (LKŽe). *Tas barzdylis apžėlęs kai*

avė PrL. (LKŽe). *Barzdylius senis* PrL. (LKŽe). *Lietuviai barzdočiai dūmoja* Mair. (LKŽe). *Vyras barzdotis barzdelę pastatęs* Ds. (LKŽe). *Tie barzdokai labai bjaurūs* Prn. (LKŽe). *Barzdolė toks, tai tankiai reikia barzdą skust* Vb. (LKŽe). *Toks barzdonas, baisu ir žiūrėti* Trgn. (LKŽe). *Antai ateina mūsų barzdukas* Sk. (LKŽe). *Ožys barzduolis* rš. (LKŽe). *Eik, jau eik, barzdžiau!* Alk. (LKŽe). *Atvažiavo čia toks velniabarzdis, tai ir leisim mat dukterį* Gž. (LKŽe). Į BŽ, BŽa, DLKŽ įtraukti asmens pavadinimai *barzdyla, barzdočius, DLKT* rasta sakinių su dariniais *barzdyla* (50), *barzdočius* (154), *barzdukas* (34), su kitais dariniais vartosenos pavyzdžių tekстыne nerasta⁶. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su dariniais *barzdyla, barzdylis, barzdylius, barzdočius, barzdotis, barzdokas, velniabarzdis*.

Neretai sinonimiškai santykiauja skirtingų priesagų ir galūnių vediniai. Klumpėmis avintis asmuo vadinamas priesagų *-ininkas, -ė, -očius, -ė*, galūnės *-ius* sinonimiškais bendrašakniais vediniais, dūriniu *klumpininkas, -ė* ‘kas klumpes nešioja’ – *klumpočius* ‘klumpius 2’ – *klumpius, -ė* ‘kas avi klumpėmis, prasčiokas’ – *klumpakojis, -ė* ‘kas avi klumpėmis’. Iš dūrinio *klumpakojis* dėmenų – daiktavardžių *klumpė, koja* – aiškėja jo darybos, o šiuo atveju ir leksinė reikšmė. Vedinių leksinė reikšmė nėra tokia aiški – jai įvardyti reikia konteksto (*klumpiumi* taip pat gali būti vadinamas asmuo, kuris dirba klumpes, ne tik tas, kuris avi jas, o *klumpakaju* – lietuvių tautinis šokis, šokamas su klumpėmis). Kaip matyti iš pavyzdžių, šie DS yra vartojami panašioje leksinėje aplinkoje, pavyzdžiui: [*Kariuomenėje*] *trys ketvirčiai – vokiečių, aktainis – švedų, šeštainis – amerikonų su anglais, o jau tik likusieji – mūsų klumpininkai* rš. (LKŽe). *Veizėk, ir toj Lietuvėlėj, klumpių žemėj, ir čia streikuoja* rš. (LKŽe). *Klumpočiai klausėsi vokiečių komandos* rš. (LKŽe). *Kalviukas vėl pereina su klumpakojais į puolimą* P. Cvir. (LKŽe). BŽa fiksuojami *klumpius, klumpininkas*. DLKŽ nurodyta reikšme pateikiamas *klumpius*, su juo DLKT rastas vienas vartosenos pavyzdys. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su *klumpininkas*.

(2) DS eilę sudaro priesagų *-ynė, -inis, -ė*, galūnių *-ius, -ė, -is, -ė / -ys, -ė* vediniai, asmens būdo ypatybę nusakantys vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai *ašarynė* ‘ašarius, verksnys’ – *ašarinis, -ė* ‘verksnys, ašarius’ – *ašarius, -ė* ‘kas nuolat verkia, verksnys’ – *ašaris, -ė* ‘ašarius 2’ (darinių pamatinis žodis daiktavardis *ašara*): *Iš mažumės būdavo toks ašarynė, dabar, žiūrėk, koks vyras!* Grž. (LKŽe). *Tai ašarinis – kad maža kiek priskliudai, tai ir bliana* Rod. (LKŽe). *Jų vaikai visi ašariai – kad kiek, ir beverkia!* Grž. (LKŽe). *Nebūk jau toks ašarius – ka kiek i žlabakioji* Gs. (LKŽe). BŽa, DLKŽ rastas daiktavardis *ašarius*. DLKT nerasta vartosenos pavyzdžių su šiais dariniais. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su *ašarius, ašaris*.

Leksine reikšme ‘gudrus žmogus’ DS (DV) eilę sudaro *gudrininkas, -ė* ‘gudruolis’ (: *gudrus, -i*) / *gudrinykas, -ė* ‘gudruolis’ (: *gudrus, -i*) – *gudreila* ‘gudreiva’ (: *gudrus, -i*) – *gudreiva* ‘gudruolis’ (: *gudrus, -i*) – *gudrėlius, -ė* ‘gudreiva’

⁶ DLKT sakinių esama ir daugiau, bet straipsnyje atrinkti ir skaičiuoti tik tie, kuriuose dariniai vartojami aptariamomis reikšmėmis.

(: *gudrus*, -i) – *gudrinčius*, -ė ‘gudruolis’ (: *gudrus*, -i) – *gudročius*, -ė ‘gudruolis’ (: *gudrus*, -i) – *gudrončius*, -ė ‘gudročius’ (: *gudrus*, -i) – *gudruočius*, -ė ‘gudruolis’ (: *gudrus*, -i) – *gudrapypkis*, -ė ‘gudruolis’ (: *gudrus*, -i, pypkė) – *gudramintis*, -ė ‘gudruolis’ (: *gudrus*, -i, mintis) – *gudraprotis*, -ė ‘gudragalvis’ (: *gudrus*, -i, protas) – *gudragalvis*, -ė ‘gudruolis’ (: *gudrus*, -i, galva) – sinonimiškai ar variantiškai santykiaujantys skirtingų priesagų -uolis, -ė, -eila, -eiva, -ėlius, -ė, -inčius, -ininkas, -ė / -inykas, -ė, -očius, -ončius, -ė, -(i)uočius, -uolius, -ė vediniai ir dūriniai. Darinių leksinė aplinka: *Atsirado gudragalvis, nori apgauti!* Nj. (LKŽe). *Atsirado gudruolis svetimus kišenius liuobti!* Drsk. (LKŽe). *Tas senis gudrapypkis – nė šimtas vilkų ano neapgaus* Užv. (LKŽe). *Pavertė jį akmenin gudramintis sūnus Krono Dzeusas* HI. (LKŽe). *Mes – tai aš ir mano bendrakeliavis aukšauģis, geraširdis, gudraprotis Justas* (Google). *Mūsų sesiulės gudreilos, kytreilos* NS136. (LKŽe). *Kitas gudreiva išras naują būdą* K. Būg. (LKŽe). *Koks mat gudrėlius!* Žem. (LKŽe). *Tas mūsų Anskis! Be galo didelis gudrinčius* I. Simon. (LKŽe). *Iš kur tu toks gudrinykas atsiradai?* Užp. (LKŽe). *Pasitaiko visokių gudrininkų* rš. (LKŽe). *Iš kur tas gudročius atsirado?* Srv. (LKŽe). *Iš jo tai didelis gudrončius* Slm. (LKŽe). *Gudruočių gudruoči atėjus, kvailiems nebėra vietos* Š. (LKŽe). *O jis, gudruolius, veda jus už nosies* V. Kudir. (LKŽe). Į BŽa įtraukti *gudragalvis, gudreiva, gudročius*, o DLKŽ – *gudragalvis, gudreiva, gudročius, gudruolis* (kiti dariniai aptariamomis reikšmėmis nefiksuojami). DLKT rasti vartosenos pavyzdžiai su *gudreiva* (12), *gudročius* (23), *gudruolius* (5), *gudruolis* (62), *gudragalvis* (24). Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su *gudrininkas, gudrinykas, gudreila, gudreiva, gudrinčius, gudročius, gudrončius, gudruočius, gudruolius, gudruolis, gudrapypkis, gudramintis, gudraprotis, gudragalvis*.

2.2. Išskirtos 64 DS (DV) eilės asmenų pavadinimų pagal giminystės, tarpusavio santykius. Pasakytina, kad paprastai sinonimiški yra priesagų vediniai. Priesagų vediniai gali sinonimiškai santykiauti su dūriniais. Pavyzdžiui, DS eilę sudaro skirtingų priesagų -ainis, -aitis, -ė vediniai *brolainis* ‘pabrolis, pajaunys (vestuvių dalyvis)’ – *brolaitis* ‘pajaunys’ (vedinių pamatinis žodis *brolis*): *Kiek turėjai brolainių [per vestuves]?* Inš. (LKŽe). *Į jaunosios pusę atvažiuoja jaunasis ir brolaičiai* Sk. (LKŽe). Kitą DS eilę *gentininkas* ‘giminaitis’ – *gentainis*, -ė ‘giminė, giminaitis, tos pat genties žmogus’ – *gentaitis* ‘vienos genties žmogus, gentainis, tautietis’ – *gentbrolis* ‘pusbrolis, gentainis’ sudaro sinonimiškai santykiaujantys priesagų -ininkas, -ė, -ainis, -aitis, -ė vediniai ir dūrinys (vediniai išvesti iš daiktavardžio *gentis*, dūrinio antrasis dėmuo – daiktavardis *brolis*). DS vartojimo aplinka: *Prieš vestuves jaunikis duoda nuotakos gentainiams dovanų* rš. (LKŽe). *Mes esam gentininkai* Šk. (LKŽe). *Bandau giedot giesmę dėl savo gentaičių* rš. (LKŽe). Į BŽ, BŽa, DLKŽ įtrauktas daiktavardis *gentainis* (kiti minėtų eilių dariniai aptariamomis reikšmėmis nefiksuojami). DLKT rasta 11 šio vedinio vartosenos pavyzdžių. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su *brolainis, brolaitis, gentininkas, gentainis, gentaitis*.

2.3. Iš darinių, kuriais asmuo pavadinamas **pagal pobūvį, susibūrimą (1), dalyvavimą kokiame nors (bendrame) veiksmo (2)** sudarytos 54 DS (DV) eilės (dalyvaujama *vestuvėse, kortuojama* ar pan.).

(1) Kai sinonimiškai (ar variantiškai) santykiauja skirtingų priesagų vediniai, sudaryta keletas DS (DV) eilių. Pavyzdžiui, DV eilę *vestuvininkas* ‘vestuvių palydos narys’ / *vestuvininkas*, -ė ‘vestuvių palydos narys’ sudaro priesagos *-ininkas*, -ė / *-ininkas*, -ė variantų vediniai, kurie išvesti iš daiktavardžio *vestuvės*. Vedinių vartojimo aplinka pateikiama pavyzdžiuose: *Paprotys reikalauja, kad pati nuotaka pasirūpintų vestuvininkų – brolių ir pomergių* M. Katk. (LKŽe). *Ir aš tenai buvau, pas pečių sėdėjau, in vestuvininkus žiūrėjau ir, ką girdėjau ir mačiau, žodis in žodį užrašiau* BsPIII284. (LKŽe). BŽa, DLKŽ fiksuojamas daiktavardis *vestuvininkas*. DLKT nerasta šių darinių vartosenos pavyzdžių. Internetinės paieškos tinkle *Google* rasta pavyzdžių su *vestuvininkas*.

(2) Pasakytina, kad DS (DV) eilėse dažniausiai sinonimiškai (ar variantiškai) santykiauja priesagų *-ininkas*, -ė, (-*ninkas*, -ė) / *-ininkas*, -ė, (-*nykas*, -ė) vediniai ir dūriniai. Pavyzdžiui, DS (DV) eilę *duoklininkas*, -ė ‘kas moka duoklę’ / *duoklininkas*, -ė ‘kas moka duoklę’ – *duokliadavys*, -ė ‘kas duoklę duoda’ labai panašia leksine reikšme sudaro priesagų variantų *-ininkas*, -ė / *-ininkas*, -ė vediniai ir dūrinys (vedinių pamatinis žodis daiktavardis *duoklė*, dūrinio antrasis dėmuo veiksmažodis *duoti*). Šie dariniai priskirti semantinei grupei todėl, kad juos sieja bendras veiksmas (būtent *duoklės mokėjimas*). Darinių vartosenos pavyzdžiai: *Krivičiai buvo rusų duokliadaviai* rš. (LKŽe). *Valstiečiai, duodantieji duoklę kiauinių kailiukais, buvo vadinami kiauinininkais, o medum – duoklininkais* rš. (LKŽe). *Ir gyveno Chananėjas viduryj Efraimo iki dienos šiai duoklininkas* Ba-Joz16,10. (LKŽe). Į BŽ, BŽa, DLKŽ įtrauktas daiktavardis *duoklininkas*, DLKT nerasta vartosenos pavyzdžių su šiais dariniais. Internetinės paieškos tinkle *Google* rasta pavyzdžių su *duoklininkas, duokliadavys*.

Asmenį, lošiantį kortomis, įvardija sinonimiški bendrašakniai priesagų *-ininkas*, -ė ir *-očius*, -ė vediniai *kortininkas*, -ė ‘kas lošia kortomis’ – *kortočius* ‘kortininkas 1’ (dariniai išvesti iš daiktavardžio *korta*). Šių darinių leksinė vartojimo aplinka: *Kas kortuoja arba labai mėgsta kortuoti, tas – kortininkas* GK1940,68. (LKŽe). *Kaip geri pypkininkai, kortočiai ir gėrėjai prasigeria ir prasikortoja* rš. (LKŽe). DLKŽ dariniai aptariamomis reikšmėmis nefiksuojami. Į BŽa įtrauktas *kortininkas*, su juo DLKT (2 pvz.) ir internetinės paieškos tinkle *Google* rasta pavyzdžių.

2.4. Iš LKŽ, LKŽe rastų darinių sudarytos 46 DS (DV) eilės, kai asmenys yra pavadinami **pagal palinkimą į kokį poelgį**. Pasakytina, kad į jas įeinantys dariniai yra išvesti iš pamatinių žodžių, nusakančių tam tikrą elgesį, susijusį su jausmu. Daugiausia šios grupės darinių yra skirtingų priesagų vediniai, kurie sinonimiškai ar variantiškai sudaro DS (DV) eiles su dūriniais. DS (DV) eilę *iškadninkas*, -ė ‘kas daro nuostolį, žaladarys’ / *iškadninkas*, -ė ‘kas nuostolius daro’ / *iškadnykas* ‘kas nuostolius daro’ – *iškadorius* ‘kas žalą daro’ – *iškadadaris*, -ė ‘kas nuosto-

lius daro' / *iškaddaris*, -ė 'iškadadaris' / *iškadarys*, -ė 'iškaddarys' / *iškaddarys*, -ė 'iškadadaris' tapčia leksine reikšme sudaro priesagų *-ininkas*, -ė, (*-ninkas*, -ė) / *-inykas*, -ė, (*-nykas*, -ė), *-orius* vediniai ir dūriniai. Vediniai *iškadininkas* / *iškadninkas* / *iškadnykas* yra labai darios priesagos *-ininkas*, -ė / *-inykas*, -ė variantai (žr. A m b r a z a s 2000, 118), o žodis *iškadorius* – menko darumo priesagos *-orius*⁷ vedinys. Dūriniai *iškadadaris* / *iškaddaris* / *iškadarys* / *iškaddarys* remiasi tais pačiais pamatiniais žodžiais *iškada*⁸ ir *daryti*, vienas nuo kito skiriasi galūne ir jungiamaisiais balsiais, priebalsiais, todėl yra DV. Darinių vartosenos pavyzdžiai: *Jūs iškadininkai, jūs vagys, jūs piktadėjai, ar nesibijotės žmonėms iškadą daryti?! K. Donel. (LKŽe). Tokio iškadnyko nė į vidų nesileisk Vl. (LKŽe). Jau, iškadadari, pradėsi vėl išdykauti Br. (LKŽe). Saugok nuo iškaddarių, nei duok ilgai užmigulti PG (LKŽe). Dariniai nefiksuojami BŽ, BŽa, DLKŽ; DLKT taip pat nerasta vartosenos pavyzdžių su jais. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su *iškadininkas*, *iškadnykas*, *iškadadaris*, *iškaddarys*.*

Tokią pat leksinę reikšmę turi priesagų *-ininkas*, -ė / *-inykas*, -ė, *-orius* vediniai ir dūriniai, sudarantys DS (DV) eilę *juokininkas* 'kas juokus mėgsta, daro; juokdarys' (: *juokas*) / *juokinykas* 'kas juokus mėgsta, daro; juokdarys' (: *juokas*) – *juokorius* 'juokautojas, juokdarys' (: *juokas*) – *juokadaris*, -ė 'kas juokus daro, juokdarys' (: *juokas*, *daryti*) / *juokdarys*, -ė 'kas juokus daro, komikas' (: *juokas*, *daryti*) / *juokdaris*, -ė 'kas juokus daro, komikas' (: *juokas*, *daryti*) / *juokadara* 'juokadarys' (: *juokas*, *daryti*) – *juokbernis* 'juokdarys, paikius, juokininkas' (: *juokas*, *bernas*), pavyzdžiui: *Jis yra didelis juokadara Kp. (LKŽe). Kurs juokus daro, pajuokina kitus, tas juokdaris J. (LKŽe). Juokadaris Makunas, geriau isvestu i lauka savo cirko artistus, Visocka Sukeviciu Nestecki Papoviene Cerniauskiene, va jie lai parodo kaip tarnauja jam be cukraus gabaliuko (Google). Turėjo karalius juokdarį (BŽa). Pats paprasčiausias ir dažniausias rusiškas velnio eufemizmas – juokdarys, juokininkas, juokbernis, išdaigininkas (uym) arba šiek tiek labiau folkloriškas, su tokiu baimingo intymumo atspalviu – juokininkėlis (uymuk) (Google). Mano tėtis tikras juokorius – pasakorius (Google). Nu tu ir juokinykas, nereikejo taip greit issiduot (Google). BŽ, BŽa, DLKŽ rasti daiktavardžiai juokdarys (kiti dariniai nefiksuojami). Su dariniais DLKT nerasta vartosenos pavyzdžių. Internetinės paieškos tinkle Google nerasta pavyzdžių tik su dariniu *juokbernis* (su kitais rasta).*

Kerštauojantis asmuo pavadinamas DS (DV) eilės nariais *kerštininkas*, -ė 'kerštingas žmogus, keršytojas' / *kerštinykas*, -ė 'kerštingas žmogus, keršytojas' – *keršteiva* 'kerštdarys' – *kerštūnas*, -ė 'kas kerštingas' – *kerštdaris*, -ė 'kerštdarys' / *kerštdarys*, -ė 'kas daro kerštą, keršija, kerščius' / *kerštdaris*, -ė 'kas daro kerštą, keršija, kerščius' (visus darinius sieja pamatinis žodis *kerštas*, dūrinių dėmenys – *kerštas*, *daryti*). Sinonimiškai ir variantiškai santykiauja priesagų *-ininkas*, -ė /

⁷ Su šia slaviška priesaga lietuvių kalboje retkarčiais daromi tiek veikėjų, tiek ir ypatybės turėtojų pavadinimai (A m b r a z a s 2000, 190).

⁸ *Iškada* – senoji svetimbė, dabar vartotini žodžiai: 1. žala, nuostolis (daugiau žr. <<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/5660-iskada-zala-gaila>>).

-inykas, -ė, -eiva, -ūnas, -ė vediniai ir dūriniai, besiskiriantys šalutinėmis darybos priemonėmis. Darinių vartosenos aplinka: *Isigijau kerštininką* Rs. (LKŽe). *Jis bailsus kerštinykas, pavydnykas* Ėr. (LKŽe). *Senis su lazda visus kerštus kerštūnei išėmė* Ds. (LKŽe). *Tik svarbu žodis įspėti – smarkus reikšmingas žodis – galingesnis už pačius patamsių keršteivas* (Google). Į BŽa, DLKŽ įtrauktas *kerštininkas*. DLKT rastas vienas vartosenos pavyzdys su *kerštūnas*. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su *kerštininkas, kerštinykas, keršteiva, kerštūnas*.

2.5. Sudaryta 40 DS (DV) eilių, kurios skirtinos semantinei grupei, kai dariniais linkstama vadinti asmenis **pagal mėgstamą, patrauklų valgį (1), gėrimą (2) ar asmenį (3)**. Atkreiptinas dėmesys, kad asmenys pagal valgių pavadinami dariniais, kurie dažniausiai padaryti priesaginiu ir galūniniu darybos būdais, remiasi pamatiniais žodžiais, įvardijančiais augalinės, gyvulinės kilmės maistą, prieskonius (pavyzdžiui, *barščiai, košė, dešra, druska* ir pan.).

(1) Sinonimiškai santykiaujantys priesagos *-inis, -ė* ir galūnės *-ys, -ė* vediniai *barštinis, -ė* ‘kas mėgsta barščius’ – *barštys, -ė* ‘barščių mėgėjas’ (: *barščiai* ‘raudonųjų burokų (barščių) su mėsa ar kuo kitu sriuba’) yra DS tapačia leksine reikšme: *Jie visi tokie barštiniai* Alk. (LKŽe). Šių sinonimų eilių nėra vienas narys nurodytomis reikšmėmis nefiksuojamais nei BŽ, nei BŽa, nei DLKŽ. DLKT, internetinės paieškos tinkle Google taip pat nerasta jų vartosenos pavyzdžių. Labai panašia leksine reikšme DS (DV) eilę *dešrininkas, -ė* ‘dešrų mėgėjas’ / *dešrinykas* ‘dešrų mėgėjas’ – *dešrius, -ė* ‘kas mėgsta dešras valgyti’ (darinius sieja pamatinis žodis *dešra*) sudaro sinonimiški priesagų *-ininkas, -ė* / *-inykas, -ė*, galūnės *-ius, -ė* vediniai, pavyzdžiui: *Ir tu, Jonali, esi dešrininkas* Slnt. (LKŽe). *Tai dešrius tas vaikas: jam kad būt ir būt tų dešrų!* Gs. (LKŽe). Kaip matyti iš pavyzdžių, šie DS vartojami panašioje leksinėje aplinkoje, nes tekste darinius būtų galima sukeisti vietomis, o sakinių prasmė nepakistų: *Tai dešrininkas tas vaikas: jam kad būt ir būt tų dešrų! Tai dešrinykas tas vaikas: jam kad būt ir būt tų dešrų!* Kitą DS (DV) eilę sudaro priesagų *-ininkas, -ė* / *-inykas, -ė*, galūnių *-ius, -ė, -is, -ė* vediniai *druskininkas, -ė* ‘kas sūriai valgo, druskus’ / *druskinykas, -ė* ‘kas sūriai valgo, druskus’ – *druskis, -ė* ‘kas mėgsta sūriai valgyti’ – *druskis, -ė* ‘druskus 2’ (vedinių pamatinis žodis *druska*): *Ot jau druskinykas – kitiem per sūru, o jam dar druskos reikia* Srv. (LKŽe). *Kurs sūrai valgo, tas druskis* J. (LKŽe). *Aš nesitikėjau, kad tu būtumi toks didelis druskis* Brs. (LKŽe). BŽa, DLKŽ rasti daiktavardžiai *dešrius, druskis*. Kiti sinonimų eilių nariai aptariamomis reikšmėmis nefiksuojami⁹. DLKT rastas vienas vartosenos pavyzdys su *dešrius*. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių tik su *druskis*.

(2) Pasakytina, kad šiai grupei priskirtini sinonimiški priesagų vediniai ir dūriniai, pavyzdžiui, DS eilę *arielkininkas, -ė* ‘degtinės gėrėjas’ (: *arielka*) – *arielkergeris*¹⁰, *-ė* ‘degtinės gėrėjas’ (: *arielka* ‘degtinė’, *gerti*) sudaro gėrimą *arielką*

⁹ Į BŽ, Bža, DLKŽ įtraukti dariniai fiksuojami tik atitinkamomis reikšmėmis, kitomis – nežiūrimi.

¹⁰ *Arielka* – senoji svetimybė, dabar vartotinas žodis *degtinė* (plačiau žr. <<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/6390-degtine-arielka>>).

mėgstančius žmones pavadinantys vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai: *Ten arielkgeriai, užsidarę į urzdynę, geria J. (LKŽe). Arielkininkai tie mano broliai Vaižg. (LKŽe). BŽ, BŽa, DLKŽ* dariniai nefiksuojami, *DLKT*, internetinės paieškos tinkle *Google* nerasta jų vartosenos pavyzdžių.

(3) Mažą dalį šios grupės darinių sudaro pavadinimai, kuriais įvardijami tam tikrus žmones ar žmonių kategoriją mėgstantys asmenys. Pavyzdžiui, sinonimiškai (ir / ar variantiškai) santykiauja 11 eilės narių (priesagų *-ininkas, -ė, (-ninkas, -ė) / -inykas, -ė, (-nykas, -ė), -eiva, -išius, -ė*, galūnės *-ius, -ė* vediniai ir dūriniai) *bobininkas* ‘bobius’ / *bobinykas* ‘bobius’ / *bobninkas* ‘mergininkas, bobius’ / *bobnykas* ‘mergininkas, bobius’ – *bobeiva* ‘bobius 1’ – *bobišius* ‘bobius 1’ – *bobius* ‘mergininkas’ – *boblaižis* ‘menk. pasileidęs vyras’ – *boblaužis* ‘menk. mergininkas, paleistuvys’ / *boblauža* ‘boblaužis’ – *bobplėša* ‘boblauža’ (vediniai remiasi daiktavardžiu *boba*, dūrinių antruoju dėmeniu eina veiksmoždziai *laižyti, laužti* ‘stengtis įveikti, nugalėti’, *plėšti* ‘prievarta imti, grobti’). Vienintelis šios DS (DV) eilės darinys *boblaužis* turi stilistinę pažymą *menk.*, kiti sinonimiški bendrašakniai nariai stilistiškai neutralūs: *Ot i kalbėk su tuo bobinyku* Šd. (LKŽe). *Kad tas bobnykas galvą kur nusisuktų!* Vp. (LKŽe). *Jam atrodė, kad badė jį visi pirštais ir šaukė: bobininkas, tačiau nebuvo nieko atsitikę, už ką jam tokie žodžiai būtų taikomi (Google). Neprašyk bobišiaus pagloboti žmonos, kol būsi komandiruotėje (BŽ). Tu, bobiau!* LnkI. (LKŽe). *Neleisu savo dukters už tokio boblaužio* Lk. (LKŽe). *Visiems žinomas mergininkas ir boblauža* LzP. (LKŽe). Į BŽ, BŽa įtrauktas daiktavardis *bobišius*. *DLKŽ* nefiksuojamas nė vienas sinonimų eilės narys. *DLKT* rasti vartosenos pavyzdžiai su *bobišius* (3), *boblauža* (1). Internetinės paieškos tinkle *Google* nerasta pavyzdžių su *bobninkas, bobplėša*.

2.6. Galima išskirti grupelę DS **pagal dalyvavimo kur nors, susibūrimo, darbo vietą** (30 DS (DV) eilių). Darinių pamatiniu žodžiu nusakoma vieta gali būti įvardijama kaip skirtinga erdvė (šventi reikalai – *bažnyčia* ‘maldos namai (ppr. katalikų ir protestantų)’, kasdieniai – *girtuvė* ‘smuklė, karčema’) ir pan. Pavyzdžiui, sinonimiški (variantiški) bendrašakniai priesagų *-ininkas, -ė / -inykas, -ė / -ninkas, -ė / -nykas, -ė* ir *-inis, -ė* vediniai, turintys tapačią leksinę reikšmę ‘į bažnyčią išėjęs ar iš jos grįžęs žmogus’ sudaro sinonimų eilę *bažnyčnininkas, -ė* ‘1 bažnytininkas 1’ / *bažnyčinykas, -ė* ‘1 bažnytininkas 1’ / *bažnyčninkas, -ė* ‘1 bažnyčnininkas 1’ / *bažnyčnykas, -ė* ‘1 bažnyčnininkas 1’ / *bažnytinininkas, -ė* ‘į bažnyčią išėjęs ar iš jos grįžęs žmogus’ / *bažnytnykas, -ė* ‘į bažnyčią išėjęs ar iš jos grįžęs žmogus’ – *bažnytinis, -ė* ‘1 bažnytininkas 1’ (DV yra yra priesagos *-ininkas, -ė / -inykas, -ė / -ninkas, -ė / -nykas, -ė* variantai *bažnyčnininkas, -ė, bažnyčinykas, -ė, bažnyčninkas, -ė, bažnyčnykas, -ė, bažnytinininkas, -ė, bažnytnykas, -ė*, besiskiriantys priebalsiais č, t) (: *bažnyčia*): *Aš noriu šiandien į bažnyčią eiti. – Mat koks bažnyčnininkas* Kv. (LKŽe). *Tu bažnyčnykas, ką girdėjai bažnyčioj?* Bsg. (LKŽe). *Valgytume pietų, tik dar ne visi bažnytinininkai parėję* Š. (LKŽe). *Bažnytiniai tep ilgai nepareina* Skr. (LKŽe). Tapačia leksine reikšme DV eilę sudaro priesagų *-ininkas, -ė / -inykas, -ė / -ninkas, -ė / -nykas, -ė* vediniai *girtuvininkas, -ė* ‘girtuvės

(smuklės) laikytojas' / *girtuvinykas*, -ė 'girtuvės (smuklės) laikytojas' / *girtuvninkas*, -ė 'girtuvininkas' / *girtuvnykas*, -ė 'girtuvininkas' (vedinių pamatinis žodis daiktavardis *girtuvės*): *Girtuvinykai tokiais žodžiais daugiau neužgaulioja srš.* (LKŽe). BŽ, BŽa, DLKŽ fiksuojamas *bažnytininkas*, su juo DLKT rasti 6 vartosenos pavyzdžiai. Internetinės paieškos tinkle *Google* rasta pavyzdžių su dariniais *bažnyčnykas*, *bažnytininkas*, *girtuvninkas*.

2.7. Sudarytos 22 DS (DV) eilės, kai **pagal tą asmenį (ar grupę asmenų), organizaciją, kurių šalininku bei sekėju yra vediniu pasakomas asmuo**. Dažniausiai sinonimiški skirtingų priesagų vediniai. Pavyzdžiui, šios grupės DS (ir DV) laikytini tuo pačiu pamatiniu žodžiu *varpas* besiremiantys skirtingų priesagų *-ietis*, *-ė*, *-ininkas*, *-ė* vediniai *varpietis*, *-ė* 'varpininkas 2' – *varpininkas*, *-ė* 'istor. *Varpo* laikraščio (1889–1906) bendradarbis ir jo skelbtų idėjų šalininkas' (pastarasis darinys yra stilistiškai žymėtas, istorizmas): *Tenka ir amžinos garbės varpininkui Kudirkai visa ko nuo tų mūsų ganytojų pakelti Pt.* (LKŽe). *Priesagą -ietis J. Jablonskis taikė tik vediniams, reiškiantiems asmenų pavadinimus pagal jų gyvenamąją vietą (pvz., Kaunas – kaunietis), ir todėl varpietį, pasaulietį jis taisė į varpininką, pasaulininką, o darbiečių vyriausybę – į darbo žmonių vyriausybę* (*Google*). O DS eilę tapačia leksine reikšme 'vokiečių organizacijos „Spartakas“ narys' sudaro priesagų *-ininkas*, *-ė* ir *-istas*, *-ė* vediniai *spartakininkas*, *-ė* 'vokiečių organizacijos „Spartakas“ narys' – *spartakistas*, *-ė* 'spartakininkas' (: „*Spartakas*“): *O žmonės dėl to ją kone maištininke, spartakininke buvo apšaukę I. Simon.* (LKŽe). *Laikraščiai rašė, kad dar einančios stiprios kovos su spartakistais, kurie savo ruožtu norį patekti į valdžią I. Simon.* (LKŽe). *Priesagą -istas*, *-ė* „turi ne mažiau kaip pusė visų dažniau vartojamų tarptautinių žodžių, kuriuos darybiškai galima laikyti vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais“ (LKG I 362). Žodžiai, kurie turi šią skolintą priesagą ir skolintus pamatinius žodžius, straipsnyje laikomi dariniais. BŽa, DLKŽ fiksuojamas *varpininkas*, DLKT rasti 47 vartosenos pavyzdžiai tik su šiuo dariniu. Internetinės paieškos tinkle *Google* rasta pavyzdžių su dariniais *varpietis*, *varpininkas*, *spartakininkas*.

2.8. Grupė darinių, kai asmenys vadinami **pagal turimą ligą ar nesveiką kūno dalį** (sudaryta 19 DS (DV) eilių). Šių darinių pamatinis žodis gali reikšti apskritai ligą ar tam tikrai ligai skirtinus požymius ir pan. Sergantis, nesveikas žmogus vadinamas bendrašakniais sinonimiškais dariniais, kurie sudaro DS eilę *ligašas* 'žr. *ligašius*' – *ligašius* 'nuolat sergantis, nesveikas žmogus' – *ligočas* 'žr. *ligašius*' – *ligočius*, *-ė* 'pasiligojęs žmogus, sargalius' – *ligonas* '1 *ligonis*' – *ligonis* 'nesveikas, sergantis žmogus' – *ligošius* 'žr. *ligočius*' (skirtingų priesagų *-ašas*¹¹, *-ašius*, *-očas*, *-očius*, *-ė*, *-onas*, *-onis*, *-ė*, *-ošius* vedinių pamatinis žodis *liga*): *Ta Stapikė tikra ligašas – serga i serga, kada tik nenuesi* Krš. (LKŽe). *Jis nuo pat jaunų dienų buvo toks ligašius* Škn. (LKŽe). *Muno vaikas pasiligojo, toks ligočas, važioju par daktarus* Užv. (LKŽe). *Vaikas ligočius* J. (LKŽe). *Nor sveiką žmogų į ligooną padaryti* Slnt. (LKŽe). *Ligonis vis dūsauja kaip dūsavusi, užsimerkusi* Žem. (LKŽe). *Tu jau amžinas ligošius* Ds. (LKŽe). Darinių tapati (ar

¹¹ Deminutyvams būdinga priesaga (A m b r a z a s 2000, 100).

labai panaši) leksinė reikšmė leidžia skirtingų priesagų vedinius tekste sukeisti vietomis. Sakinių prasmė nepakistų. Iš šios DS eilės į BŽa, DLKŽ įtrauktas *ligonis*. DLKT rasti vartosenos pavyzdžiai su *ligašius* (1), *ligonis* (1531). Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su visais DS eilės nariais.

Konkretus ligos padarinys įvardytas sinonimiškų priesagų *-(i)uočius*, *-(i)uotis*, *-ė* vedinių *raupsuočius*, *-ė* ‘žr. raupsuotis’ – *raupsuotis*, *-ė* ‘kas serga raupsais’ pamatiniu žodžiu *raupsas* ‘šiaip koks spuogas’: *Kožnas raupsuotis būdavo išmestas iš surinkimo pono* MP320. (LKŽe). *O štai atejo raupsuočius ir pasikloniojo jamui kalbėdamas: – Viešpatie, jeigu nori, gali mane apčystyt* Ch¹Mt8,2. (LKŽe). Į BŽ, BŽa, DLKŽ neįtrauktas nė vienas minėtos sinonimų eilės narys. DLKT taip pat nerasta jų vartosenos pavyzdžių, bet internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su visais dariniais.

2.9. Iš darinių, reiškiančių vardažodinės ypatybės turėtoją **pagal gautą apdovanojimą ar pasiektą rezultatą**, sudaryta 16 DS (DV) eilių. Pasakytina, kad dažniausiai sinonimiški yra skirtingų priesagų vediniai, bet neretai šias DS eiles pratęsia dūriniai ir galūnių vediniai. Pavyzdžiui, priesagų *-ūnas*, *-ė*, *-uolis*, *-ė* vediniai *pirmūnas*, *-ė* ‘kas pirmauja, pralenkia darbe kitus’ – *pirmuolis*, *-ė* ‘pirmūnas 1’ sinonimiški leksine reikšme ‘kas pirmauja, pralenkia darbe kitus’ (: *pirmas*): *Fabrike iškyla vis daugiau darbo pirmūnų* sp. (LKŽe). *Pirmuoliai turi daug dvasios pajėgų ir energijos* J. Jabl. (LKŽe). Sinonimiškai (ar variantiškai) santykiauja *turtuolis*, *-ė* ‘kas turi daug turto, turtingas žmogus’ – *turtininkas*, *-ė* ‘kas turi daug turto, turtuolis’ / *turtinykas*, *-ė* ‘kas turi daug turto, turtuolis’ – *turčius*, *-tė* ‘kas turtingas, turtuolis’ – *didžturtis*, *-ė* ‘turtingas žmogus, turtuolis’ – priesagų *-ininkas*, *-ė* / *inykas*, *-ė*, *uolis*, *-ė*, galūnės *-ius*, *-ė* vediniai ir dūrinys (vediniai išvesti iš daiktavardžio *turtas*, dūrinio abu dėmenys vardažodiniai – *didis*, *-i*, *turtas*), darinių leksinė vartojimo aplinka: *Didžturtis, taboką rūkydamas ar uostydamas, tarias padidinąs savo lepumą* S. Dauk. (LKŽe). *Turtuoliai ir varguoliai maišosi, kunkuliuojasi, vienas šen, kitas ten laksto, ieško sau geresnio gyvenimo* Žem. (LKŽe). *Ką tai reiškia tokiem turčiam padovanot dešimt litų* Vv. (LKŽe). *Turtinykas buvo didelis labai* Mrp. (LKŽe). *Viešbučių viešbučiai, vilų vilos visokių kunigaikščių ir turtininkų* Vaižg. (LKŽe). BŽa fiksuojami *pirmūnas*, *turtuolis*, *turčius*, *didžturtis*. Į DLKŽ įtraukti vediniai *pirmūnas*, *turtuolis*, *turtininkas*, *turčius*. DLKT rasti vartosenos pavyzdžiai su dariniais *pirmūnas* (48), *turtuolis* (152), *turčius* (69), *didžturtis* (3). Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių su visais minėtų eilių dariniais.

2.10. Sudarytos 9 DS (DV) eilės, kai asmenys pavadinami **pagal darbo ar poilsio laiką**. Tokių DS (DV) eilių dariniai išvesti iš pamatinių žodžių, reiškiančių tam tikrą laiko sąvoką (*naktis*¹², *padienis* ir pan.), dūrinių antrasis sandas susijęs su veiksmožodžio veiksmu. Sudurtinių daiktavardžių antruoju sandu yra nurodoma, kokį tie asmenys darbą dirba ar šiaip veiksmą atlieka, o pirmuoju – į ką tas veiksmas yra nukreiptas (LKG I 463; DLKG 162). Dariniais *naktinis*, *-ė* ‘kas ir

¹² Apie daiktavardžio *naktis* darybinį lauką plačiau žr. J a n k a u s k a i t ė 2015.

naktimis dirba' – *naktinyčia* 'kas naktimis ką nors dirba' – *naktadarbis*, -ė 'kas naktimis dirba' – *naktibauža* 'kas naktį dirba' – *naktižibis*, -ė 'kas naktimis ilgai žibina šviesą, lig vėlyvos nakties dirba' / *naktižiba* '2 naktižibis' – *žibanaktis* 'kas ilgai nemiega, žibina šviesą' pavadinamas naktį dirbantis asmuo. Pasakytina, kad priesagos -inis vedinys *naktinis* išvestas iš daiktavardžio *naktis*. Būdvardžiams su priesaga -inis, -ė daiktavardėjant, vediniai įgavo vardažodinės ypatybės turėtojų reikšmes, taip susiformavo labai produktyvus darybos tipas (žr. A m b r a z a s 2000, 145). Priesagos -(in)yčia vedinys *naktinyčia* yra bendrinei kalbai neteiktinas hibridas¹³. „Su priesaga -(i)nyčia dažniausiai lietuvių kalboje daromi vardažodiniai vietų pavadinimai, o su ja padarytų ypatybės turėtojų pavadinimų – tik keli“ (A m b r a z a s 2000, 190). Dūrinių *naktadarbis*, *naktibauža* pirmasis dėmuo yra daiktavardis *naktis*, antrąjį dėmenį sudaro veiksmožodžiai *dirbti* 'atlikti kokį darbą, ką nors daryti, darbuotis', *baužti* 'eiti smagiai, drožti', o *naktižibis*, *naktižiba*, *žibanaktis* išvesti iš tų pačių pamatinių žodžių – veiksmožodžio *žibinti* 'šviesti, laikyti šviesą' ir daiktavardžio *naktis* – galinčių būti pirmuoju ar antruoju aptariamų dūrinių sandu. Labai panašią (tapačią) leksinę reikšmę turintys DS (DV) yra vartojami panašioje leksinėje aplinkoje: *Eik gultų, tu naktadarbi!* Slm. (LKŽe). *Eik tu, naktižibi, gult* Sn. (LKŽe). *Kad ir tu pats – juk iš ankstyvųjų, naktižibų darbe, o vis grimzti* P. Cvir. (LKŽe). <...> *ir dar vienas smulkus naktinis žmogelis įstūmė suimtąjį į kamerą <...>* (DLKT). *Nuo žmonių laumes saugodavusi antgamtiška paukštė lelekė, arba naktinyčia, t. y. deivė Lela* (Google). *Eik gult, žibanakti!* (LKŽe). BŽ, BŽa, DLKŽ fiksuojamas *naktinis* (kiti dariniai aptariamomis reikšmėmis neįtraukti). DLKT nerasta šių darinių vartosenos pavyzdžių. Internetinės paieškos tinkle Google rasta pavyzdžių tik su dariniais *naktinyčia*, *naktadarbis*, *naktižibis*.

Pasakytina, kad minėti daiktavardžiai *naktinyčia*, *naktibauža* skirtingomis leksinėmis reikšmėmis įeina į skirtingas DS (DV) eiles. Vedinys *naktinyčia* reikšme 'kas trunkosi naktimis, naktibalda', o dūrinys *naktibauža* reikšme 'naktibalda 1', kai taip pat įvardijami vardažodinės ypatybės turėtojai, įeina į kitą DS (DV) eilę, kurią sudaro tapačią leksinę reikšmę turintys 21 sinonimiški bendrašakniai nariai (tai viena ilgiausių sinonimų eilių) (priesagų -ininkas, -ė, (-ninkas, -ė) / -inykas, -ė, (-nykas, -ė), -eiva¹⁴, -(i)nyčia ir priešdėlių pa-, iš- vediniai bei mišriosios (priešdėlių-priesagų) darybos bendrašakniai dariniai ir dūriniai) *naktininkas*, -ė 'kas trunkosi naktimis, naktibalda' / *naktinykas*, -ė 'kas trunkosi naktimis, naktibalda' – *nakteiva* 'kas vaikšto naktimis, nakviša' – *naktinyčia* 'kas trunkosi naktimis, naktibalda' – *panaktinis*¹⁵, -ė 'kas vaikščioja naktimis, naktibalda' – *išnakta* 'kas naktimis valkiojasi, naktibalda' – *naktilauža* 'naktibalda 1' – *naktabelda* 'naktibalda 1' / *naktibalda* 'kas naktimis vaikščioja kur, nebūna namie, baldosi, trunkosi' /

¹³ Apie neteiktiną priesagą -(in)yčia plačiau žr. <<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/didziosios-klaidos/zodziu-sandaros>>.

¹⁴ Apie asmenis pavadinančius darinius, turinčius panašius baigmenis -eiva ir -eivis, -ė, daugiau žr. V a s k e l i e n ė 2019.

¹⁵ Semantinis pamatavimas leidžia šį darinį sieti su žodžiu *naktis*.

naktibilda ‘naktibalda 1’ – *naktabraiža* ‘naktibraiža’ / *naktibraiža* ‘naktibalda 1’ / *naktabraižis*, –ė ‘naktibraiža’ – *naktadaužis*, –ė ‘naktibalda 1’ – *naktibauža* ‘naktibalda 1’ – *naktibraiška* ‘naktibraiža’ – *naktivalka* ‘naktibalda’ – *naktivoras* ‘kas trankosi naktimis, naktibalda’ – *naktlaumis* ‘naktibalda 1’ – *naktomaušas* ‘kas trankosi naktimis, naktibalda’ – *naktrėplis*, –ė ‘kas vaikščioja, šliaužioja naktimis’. Darinius sieja tas pats pamatinis žodis (arba vienas iš jų) daiktavardis *naktis*. Antrąjį dūrinių dėmenį galimai sudaro veiksmazodžiai *laužyti* ‘versti, griauti, ardyti’, *belstis* ‘su triukšmu dangintis, vykti’, *baldytis* ‘keliauti, trankytis’, *bildėti* ‘išduoti garsą, daužant į kietus daiktus, trinkėti, dundėti’, *braižytis* ‘baldytis, trankytis (ppr. naktį)’, *daužytis* ‘bastytis, klajoti, trankytis’, *baužti* ‘eiti smagiai, drožti’, *breikšti* ‘ką nors veikti, dirbti (ppr. nerimtai)’, *valkiotis* ‘bastytis, slampinėti, šlaistyti’, *varuoti* 1. ‘šliaužti’; 3. ‘pamažu, nerangiai eiti, sėlinti’, *maušti* ‘eiti, brautis’, *rėplinti* ‘iš lėto, sunkiai eiti, vėžlinti’, daiktavardis *laumė*. Pamatinio žodžio reikšmė yra darinio reikšmės pamatas. Be to, reikia turėti omenyje ne tik patį darinio ir pamatinio žodžio ryšį, bet ir to ryšio pobūdį. Mat darinio reikšmė ne tik pasiskolina pamatinio žodžio reikšmės dalį, bet savaip ją sukomponuoja su darybos formanto ar kito žodžio reikšme (J a k a i t i e n ė 1988, 88). Pavyzdžiui: *Ir tas kaip naktomaušas – kiauras naktis baladojas* Lž. (LKŽe). *Naktrėpliai besiklauso palangiais, ką žmonys kalbas* Šts. (LKŽe). *Kas naktimis valkiojas, tas naktivalka* J. (LKŽe). *Visi tie naktibildos, kur prie klėties šaukia LTR* (Pn). (LKŽe). *Tas naktibraiška tai nei man nedavė miego* Sb. (LKŽe). *Nė justi nebepajuto, kada ir kaip besugrįžo naktibraižos ir suvirto į vieną lovą* Vaižg. (LKŽe). *Lauk dabar to naktinyko, kada jis parsivilks* Ėr. (LKŽe). *Kurs nemiega naktimis, ieško vogti, gerti, tas naktibalda* J. (LKŽe). *Kurs naktimis vaikščio[ja], braižos, bus naktabraižis* J. (LKŽe). *Keistas jis žmogus, nakteiva* rš. (LKŽe). *Žiūrėk, neinsileisk kokio panaktinio!* Btr. (LKŽe). *Vargas su tokiu naktinyčia: nagi rytą jį prikelk laiku!* Vdžg. (LKŽe). *E tu, išnakta!* Als. (LKŽe). Minimų darinių vartojimo aplinka labai panaši, o darinių tapati leksinė reikšmė leidžia juos sukeisti vietomis, sakinio prasmė nepasikeičia: *Lauk dabar to naktininko, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktinyko, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to nakteivos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktinyčios, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to panaktinio, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to išnaktos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktilaužos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktabeldos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktibaldos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktibildos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktabraižos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktibraižos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktabraižio, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktadaužio, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktibaužos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktibraiškos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktivalkos, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktivoro, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktlaumio, kada jis parsivilks* arba *Lauk dabar to naktrėplio, kada jis parsivilks*. BŽ, BŽa rasti daiktavardžiai *naktininkas*,

naktibalda, DLKŽ fiksuojami dariniai *naktininkas*, *panaktinis*, *išnakta*, *naktibalda*, *naktibraiža*, DLKT nerasta vartosenos pavyzdžių su minėtos DS (DV) eilės nariais, internetinės paieškos tinkle *Google* rasta pavyzdžių su dariniais *naktininkas*, *nakteiva*, *naktinyčia*, *naktibalda*, *naktibraiža*, *naktabraižis*, *naktadaužis*, *naktrėplis*.

Kartais sinonimiškai santykiauja vien skirtingų priesagų vediniai. DS (DV) eilę *padieninkas* ‘padienininkas’ / *padienininkas*, -ė ‘atskiromis dienomis dirbantis, nenuolatinis darbininkas, dienininkas’ / *padieninykas*, -ė ‘atskiromis dienomis dirbantis, nenuolatinis darbininkas, dienininkas’ – *padieninis*, -ė ‘1 padienis’ (vedinių pamatinis žodis galimai yra daiktavardis *padienis*) sudaro tapačią leksinę teiksmę turintys priesagų -inkas, -ė / -ininkas, -ė / -inykas, -ė, -inis, -ė vediniai, kurie vartojami labai panašioje leksinėje aplinkoje: *Tiek daug darbo susikrovė, o negaunu nė jokio padieninyko pasisamdyt* Ėr. (LKŽe). *Neturėjo Puodžiūnai bičiulių, neprisiprašydavo darbymety padienininkų* A.Vien. (LKŽe). *Verutė piemenavo, mergavo, ėjo padieninke* sp. (LKŽe). *Padieninių neužtenka, reik ir pasisamdyt* Gs. (LKŽe). BŽ, DLKŽ nefiksuojamas nė vienas šios sinonimų eilės narys, į BŽa įtrauktas daiktavardis *padieninkas*, DLKT rasti du vartosenos pavyzdžiai su *padienininkas*. Internetinės paieškos tinkle *Google* rasta pavyzdžių su dariniu *padieninykas*.

Išvados

Straipsnyje aptarti LKŽe, LKŽ rasti 2894 vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, iš jų sudarytos 704 DS (DV) eilės. Surinkta tiriamoji medžiaga parodė, kad į DS (DV) eiles, kuriose sinonimiškai ar variantiškai santykiauja tokią pat ar panašią reikšmę turintys dariniai, įeina visų 4 pagrindinių ir mišriojo (priešdėlių-priesagų) lietuvių kalbos žodžių darybos būdų dariniai.

Didžiausią darinių dalį sudaro priesagų vediniai – 69,9 proc., dūrinių yra 19,1 proc., šiek tiek mažiau galūnių vedinių (10,5 proc.), priešdėlių vedinių (0,33 proc.), mišriosios darybos darinių rasta 0,17 proc. viso darinių skaičiaus. Pasakytina, kad vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų ir jiems labai artimų darinių DS (DV) suskirstyti į 10 semantinių grupių. Didžiausią semantinę grupę sudaro asmenų pavadinimai pagal kokią nors kūno dalį, panašumą, būdo ypatybę ir pan. (57,4 proc.); mažesnės DS (DV) semantinės grupės asmenis vadina pagal giminystės, tarpusavio santykius (9,1 proc.); pagal pobūvį, susibūrimą, dalyvavimą kokiame nors (bendrame) veiksmė (7,7 proc.); pagal palinkimą į kokį poelgį (6,5 proc.); pagal mėgstamą, patrauklų valgį, gėrimą ar asmenį (5,7 proc.); pagal dalyvavimo kur nors, susibūrimo, darbo vietą (4,3 proc.); pagal tą asmenį (ar grupę asmenų), organizaciją, kurių šalininku ir sekėju yra vediniu pasakomas asmuo (3,1 proc.); pagal turimą ligą ar nesveiką kūno dalį (2,7 proc.); pagal gautą apdovanojimą ar pasiektą rezultatą (2,3 proc.); pagal darbo ar poilsio laiką (1,3 proc.).

DS (DV) eilėse dažniausiai sinonimiškai (ar variantiškai) santykiauja priesagų -ininkas, -ė, (-ininkas, -ė) / -inykas, -ė, (-nykas, -ė) vediniai su kitų priesagų ar galūnių vediniais, dūrinių.

434 semantinių grupių dariniai (tai sudaro 15 proc. viso darinių skaičiaus) yra daugiareikšmiai ir tam tikromis leksinėmis reikšmėmis įeina į kelias darybinių sinonimų (darybinių variantų) eiles.

Patikrinus dviejų gausiausių semantinių grupių DS (DV) eilių narių vartoseną *DLKT*, paieškos sistemoje *Google*, duomenų analizė parodė, kad realiai vartojami 33,5 proc. *LKŽ*, *LKŽe* fiksuotų darinių. 21,8 proc. *LKŽ*, *LKŽe* rastų darinių yra įtraukti į *DLKŽ*, *BŽa*, *BŽ*.

Šaltiniai

BŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* [elektroninis variantas]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [prieiga internete: <<http://bkz.lki.lt/>>, žiūrėta 2020-10-01–2020-10-15].

BŽa – *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno antraštynas* [elektroninis variantas]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas [prieiga internete: <<http://bkz.lki.lt/antrastynas/>>, žiūrėta 2020-10-01–2020-10-15].

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* [elektroninis variantas]. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Kompiuterinės lingvistikos centras [prieiga internete: <<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas>>, žiūrėta 2020-01-10–2020-10-15].

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [elektroninis variantas]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015 (atnaujinta versija, 2017) [prieiga internete: <<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>>, žiūrėta 2020-01-10–2020-10-15].

Google – internetinės paieškos tinklas *Google* [prieiga internete: <<https://www.google.lt/>>, žiūrėta 2020-10-01–2020-10-15].

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 1–20. Vilnius: Mintis; Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla; Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla; Mokslas; Mokslo ir enciklopedijų leidykla; Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas; Lietuvių kalbos institutas, 1968–2002.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (1941–2002) [elektroninis variantas], t. 1–20. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija 2008) [prieiga internete: <www.lkz.lt/>, žiūrėta 2019-01-09–2020-10-15].

Literatūra

A m b r a s a s 1976 – Kazimieras Juozas Ambrazas, *Leksiniai lietuvių kalbos substitutai*, Vilnius: Vilniaus V. Kapsuko universiteto Leidybinis skyrius.

A m b r a z a s 2000 – Saulius Ambrazas, *Daiktavardžių darybos raida*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

J a k a i t i e n ė 1988 – Evalda Jakaitienė, *Leksinė semantika*, Vilnius: Mokslas.

J a n k a u s k a i t ė 2015 – Evelina Jankauskaitė, *Daiktavardžio „naktis“ darybinis laukas*, Baigiamasis bakalauro darbas, Šiauliai: Šiaulių universitetas.

K e i n y s 1999 – Stasys Keinys, *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika*: fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis), t. 1, Vilnius: Mintis, 1965.

- M i l i ū n a i t ė 2009 – Rita Miliūnaitė, *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- P a l i o n i s 1999 – Jonas Palionis, *Kalbos mokslo pradmenys*, Vilnius: Jandrija.
- P i k č i l i n g i s 1969 – Juozas Pikčilingis, *Leksinė ir gramatinė sinonimika*, Kaunas: Šviesa.
- P i k č i l i n g i s 1988 – Juozas Pikčilingis, *Sinonimika. Kalbos figūros*, Kaunas: Šviesa.
- U r b u t i s 2009 – Vincas Urbutis, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- V a s k e l i e n ė 2000 – Jolanta Vaskelienė, *Darybiniai sinonimai*, Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm.
- V a s k e l i e n ė 2013 – Jolanta Vaskelienė, „Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai“, *Žmogus ir žodis: Didaktinė lingvistika*, t. 15, nr. 1, 206–214.
- V a s k e l i e n ė 2019 – Jolanta Vaskelienė, „Dėl darinių su baigmeniu *-eivis, -ė*“, *Bendrinė kalba*, 92, 1–16 [prieiga internete: <<http://www.bendrinekalba.lt/?92>>; žiūrėta 2020-10-15].
- Ž u p e r k a 1995 – Kazimieras Župerka, *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
- Ž u p e r k a 1997 – Kazimieras Župerka, *Stilistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Ž u p e r k a 2012 – Kazimieras Župerka, *Stilistika*. 3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- А п р е с я н 1957 – Юрий Дереникович Апресян, «Проблема синонима», *Вопросы языкознания* 6, 84–88 [prieiga internete: <http://publ.lib.ru/ARCHIVES/V/%27%27Voprosy_yazykoznanija%27%27/_%27%27Voprosy_yazykoznanija%27%27.html#1957>, žiūrėta 2020-10-15], Moskva: Издательство Академии Наук СССР.

Danguolė Gaudinskaitė

Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybiniai sinonimai (darybiniai variantai)

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *darinys, darybiniai sinonimai, darybiniai variantai, darybos kategorija, sinonimų eilė.*

Lietuvių kalboje asmenis galima įvardyti sinonimiškais žodžiais (paprastais žodžiais ir dariniais). Įvairovė atskleidžiama leksiniais, darybiniais, sintaksiniais sinonimais, kitais kalbos priemonių konkurentais. Darybiniais sinonimais, kurie yra vienas iš sinonimų tipų, tikslinga laikyti tokius lietuvių kalbos darinius, kurie turi tą pačią šaknį, tą pačią darybos reikšmę, bet kurie padaryti su skirtingomis darybos priemonėmis. Nuo DS skirtini darybiniai variantai – iš to paties pamatinio žodžio (arba iš tų pačių pamatinių žodžių) su tuo pačiu darybos formantu sudaryti dariniai, besiskiriantys šalutine darybos priemone – šaknies bal-

siu ar priebalsiu, priešdėlio varijavimu, jungiamuoju balsiu ir pan. Vardažodiniai asmenis vadinantys dariniai yra priskiriami penkioms daiktavardžių darybos kategorijoms. Pagal dariniui suteikiamus iš pamatinių žodžių kylančius požymius, darybos ir leksines reikšmes su tradicinių darybos kategorijų priesagų ir galūnių vediniais sinonimiškai (ar variantiškai) santykiauja ir į juos panašūs dūriniai ir priešdėlių vediniai, mišriosios (priešdėlių-priesagų) darybos dariniai. Taikant darybinės, semantinės analizės, skaičiavimo, aprašomąjį analitinį, substitucijos metodus straipsnyje aptariami vienos darybos kategorijos – vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų – dariniai, rasti LKŽ, LKŽe (išrinkti 2894 dariniai, iš jų sudarytos 704 darybinių sinonimų (darybinių variantų) eilės). Analizuojant surinktą medžiagą matyti, kad DS (DV) eiles galima suskirstyti į semantines grupes pagal kokią nors kūno dalį, panašumą, būdo ypatybę ir pan. (*barzdainis – barzdyla / barzdyla – barzdylis – barzdylis – 2 barzdočius, -ė – barzdotis, -ė – barzdokas, -ė – barzdolė – barzdonas 1 – barzdukas 1 – barzduolis, -ė – barzdžius – velniabarzdis*); pagal giminystės, tarpusavio santykius (*gentainis, -ė – gentininkas – gentaitis – gentbrolis*); pagal pobūvį, susibūrimą, dalyvavimą kokiam nors (bendrame) veiksmo (*vestuvininkas / vestuvinykas, -ė*); pagal palinkimą į kokį poelgį (*juokininkas / juokinykas – juokorius – juokadaris, -ė / juokdarys, -ė / juokdaris, -ė / juokadara – juokbernis*); pagal mėgstamą, patrauklų valgį, gėrimą ar asmenį (*druskininkas, -ė / druskinykas, -ė 2 – druskis, -ė – druskis, -ė*); pagal dalyvavimo kur nors, susibūrimo, darbo vietą (*girtuvininkas, -ė / girtuvinykas, -ė / girtuvininkas, -ė / girtuvinykas, -ė*); pagal tą asmenį (ar grupę asmenų), organizaciją, kurių šalininku ir sekėju yra vediniu pasakomas asmuo (*varpietis, -ė – varpininkas, -ė 2*); pagal turimą ligą ar nesveiką kūno dalį (*raupsuočius, -ė – raupsuotis, -ė*); pagal gautą apdovanojimą ar pasiektą rezultatą (*pirmūnas, -ė 1 – pirmuolis, -ė*); pagal darbo ar poilsio laiką (*2 naktinis, -ė 2 – naktinyčia 8 – naktadarbis, -ė – naktibauža 2 – 2 naktižibis, -ė / naktižiba – žibanaktis*). Didžiausią tiriamų darinių dalį sudaro priesagų vediniai (69,9 proc. viso darinių skaičiaus).

Danguolė Gaudinskaitė

Derivative Synonyms (Derivative Variants) of the Names of Persons Possessing Nominal Characteristics

S u m m a r y

Keywords: *formation, derivative synonyms, derivative variants, derivational categories, row of the synonyms.*

In the Lithuanian language, the persons can be named by synonymous words (simple words and derivatives). A variety is revealed by lexical, derivative, syntactical synonyms as well as other language means. Derivative synonyms, which are one of the type of synonyms, are such derivatives of the Lithuanian language that have the same root, the same derivative meaning, but which are formed with different derivative means. Derivative variants should be distinguished from derivative synonyms: they are the derivatives formed from the same underlying word (or from the same underlying words) with the same derivative formative. They are formed by means of secondary derivative means, i.e. a

vowel or a consonant of the root, variation of prefix, a connecting vowel, etc. The nominal derivatives indicating persons fall into five categories of noun formation. According to the features of the underlying words given to a derivative as well as derivative and lexical meanings, the compounds and derivatives with prefixes have synonymic relationship with the suffix and ending derivatives of traditional derivational categories. Applying the methods of derivative and semantic analysis as well as statistical, descriptive analytical, substitution methods, the derivatives of one derivative category – the names of the persons possessing nominal features – are discussed in the present article. The derivatives were drawn from *LKŽ* and *LKŽe*: 2,894 derivatives were selected, out of them 704 rows of derivative synonyms (derivative variants) were formed. Analysing the collected examples, it was revealed that the rows of derivative synonyms (derivative variants) can be divided into semantic groups according to some part of the body, similarity, character feature, etc. (*barzdainis – barzdyla / barzdila – barzdylis – barzdylius – 2 barzdočius, -ė – barzdotis, -ė – barzdokas, -ė – barzdolė – barzdonas 1 – barzdukas 1 – barzduolis, -ė – barzdžius – velniabarzdis*); according to family or mutual relationship (*gentainis, -ė – gentininkas – gentaitis – gentbrolis*); according to the meeting or gathering of people, participation in some joint events (*vestuvininkas / vestuvinykas, -ė*); according to inclination to one or another behaviour (*juokininkas / juokinykas – juokorius – juokadaris, -ė / juokdarys, -ė / juokdaris, -ė / juokadara – juokbernis*); according to favourite meal, drink or a person (*druskininkas, -ė / druskinykas, -ė 2 – druskius, -ė – druskis, -ė*); according to the place of participation somewhere, place of work (*girtuvininkas, -ė / girtuvinykas, -ė / girtuvninkas, -ė / girtuvnykas, -ė*); according to a person (or group of people), an organization, whose supporter or follower is a person (*varpietis, -ė – varpininkas, -ė 2*); according to a disease or an unhealthy part of the body (*raupsuočius, -ė – raupsuotis, -ė*); according to the received award or an achieved result (*pirmūnas, -ė – pirmuolis, -ė*); according to the work or rest time (*2 naktinis, -ė 2 – naktinyčia 8 – naktadarbis, -ė – naktibauža 2 – 2 naktižibis, -ė / naktižiba – žibanaktis*). The biggest part of derivatives is composed of derivatives with the suffixes (they make 70 per cent of the total number of all derivatives).

D a n g u o l ė G A U D I N S K A I T Ė
 Regionų plėtros institutas
 Šiaulių universitetas
 P. Višinskio g. 38
 LT-76352 Šiauliai
 [danguole.gaudinskaite@su.lt]

*Straipsnis gautas 2020 m. spalio 24 d., priimta 2020 m. lapkričio 20 d.
 Received 24 October 2020, accepted 20 November 2020.*